

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای

در کنوانسیون‌های بین‌المللی و حقوق ایران

دکتر علیرضایزدانیان*

هدیه حبیبیان**

چکیده

نیاز روزافزون به انرژی هسته‌ای واقعی انکارناپذیر می‌باشد. در عین حال وقوع حوادث اتمی و خسارات ناشی از آن امری غیر قابل اجتناب است که این مساله دولت‌ها را در مسیر وضع مقررات خاصی سوق داده است. نتیجه این امر شکل‌گیری قوانین خاص مسئولیت مدنی و تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای می‌باشد. یکی از مسایل پیچیده در این میان تعیین مسئول جبران خسارت است. بدین ترتیب قوانین و کنوانسیون‌های مذکور از یک سو با طرح اصل هدایت مسئولیت به سمت بهره‌بردار (اصل کانالیزه کردن مسئولیت بهره‌بردار)، وی را به عنوان مسئول جبران خسارات اتمی معرفی می‌نمایند و از سوی دیگر با اعمال اصل مداخله‌ی دولت نسبت به تدارک زیان‌های مازاد بر مسئولیت بهره‌بردار، از تضييع حقوق قربانیان جلوگیری می‌کنند. در حقوق ایران شناسایی مسئول جبران خسارات اتمی جز با توسل به قانون مسئولیت مدنی میسر نیست. لیکن به لحاظ نواقص قواعد مزبور، قانون‌گذار می‌تواند حرکت در مسیر تدوین قوانین خاص مسئولیت مدنی هسته‌ای را در برنامه خود قرار دهد که در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: بهره‌بردار، هدایت کردن (کانالیزه کردن) مسئولیت به طرف بهره‌بردار، مسئولیت محض، جبران خسارت هسته‌ای.

مقدمه

از یک سو جهان به مقادیری از انرژی نیازمند است و از سوی دیگر انرژی‌های فسیلی رو به اتمام هستند. در سال‌های اخیر بسیاری از دولت‌ها در اندیشه‌ی استفاده از منابع جایگزین از جمله انرژی هسته‌ای می‌باشند که می‌تواند به بخشی از نگرانی‌ها خاتمه دهد. از مزایای انرژی هسته‌ای، تولید انرژی بدون هیچ گونه تولیدات آلاینده جوی از قبیل گازهای NO_x , SO_2 و گازهای گلخانه‌ای هم چون CO_2 است. به موازات محاسن

* استادیار حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان

** کارشناس ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (واحد خوراسگان)

فوق الذکر نمی توان منکر پاره‌ای تشویش‌ها شد. عواملی نظیر تشعشعات رادیواکتیو، مسئله‌ی دفع فضولات هسته‌ای، احتمال وقوع انفجار اتمی در تاسیسات هسته‌ای^۱ و متعاقب آن طرح مسأله‌ی شناسایی مسئول جبران خسارات اتمی و نحوه جبران آن، نگرانی‌های مزبور را تشدید می‌نماید. از سوی قواعد عمومی مسئولیت مدنی کشورها قادر به کاهش یا رفع نگرانی‌های مذکور نیست و لذا دولت‌ها در سطح داخلی، ضرورت تصویب قوانین ملی خاص در خصوص مسئولیت مدنی هسته‌ای را احساس نمودند^۲ و در این راستا گام‌های موثری برداشتند در مرحله بعد سازمان همکاری اقتصادی اروپا^۳ در سطح منطقه‌ای و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی^۴ در سطح بین‌المللی تدوین چنین مقرراتی را سرلوحه‌ی دستور کار خود قرار دادند که نتیجه آن شکل‌گیری کنوانسیون‌ها و پروتکل‌هایی در زمینه جبران خسارات ناشی از فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای می‌باشد. پرداختن به همه‌ی مسایل مسئولیت مدنی از حوصله این تحقیق بیرون بوده و فقط به مسأله‌ی تعیین مسئول جبران خسارت اشاره‌ای می‌شود.

کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت مدنی هسته‌ای از اصول و مقررات خاصی در باب مسئولیت مدنی بهره بردار تاسیسات اتمی، میزان مسئولیت و نقش دولت در جبران خسارت‌های هسته‌ای، برخوردارند به نحوی که هم نسبت به بهره بردار خصوصی و هم نسبت به دولت (در فرضی که دولت تصدی تاسیسات اتمی را بر عهده دارد) قابل اعمال بوده و با اصل "کانالیزه کردن مسئولیت به سوی بهره بردار"^۵ وی را مسئول می‌شمارند^۶. اصل کانالیزه کردن مسئولیت به سوی بهره بردار را در حقوق فرانسه در قانون شماره ۹۵۵-۶۵۱۲ نوامبر ۱۹۵۵ و قانون ۹۵۶-۶۵۱۲ نوامبر ۱۹۶۵ فرانسه می‌توان دید^۷ البته این قوانین با قوانین جدید اصلاح شده است.^۸

در کنوانسیون پاریس در مورد مسئولیت شخص ثالث در زمینه انرژی اتمی (۱۹۶۰) نیز این اصل در ماده ۳ به چشم می‌خورد^۹. دولت ایران علی‌رغم نارسایی قواعد عمومی مسئولیت مدنی در خصوص جبران خسارات اتمی، در جهت رفع نارسایی مزبور هنوز به تدوین قانون خاص مسئولیت مدنی اتمی مبادرت نورزیده است. از سوی دیگر صرف نظر از این که بهره بردار شخص خصوصی بوده یا دولت باشد خسارت را عوامل انسانی مانند کارگران و کارمندان سبب می‌شوند. لذا با عنایت به سکوت مقتن در خصوص مسئولیت بهره بردار در

^۱- http://fr.wikipedia.org/wiki/Accident_nucléaire : Accident nucléaire

^۲- Mazeaud, ۱۹۷۸, Leçons de Droit Civil. Obligations, ۶^e éd, T۲, Paris, Monntchrestien, P. ۵۹۳. Viney, ۱۹۹۵, Traité de Droit Civil. Introduction a la responsabilité, ۲^e éd, Paris, librairie générale de droit et de jurisprudence, P. ۳۰.

^۳- Organization for European Economic Co-operation (OECC)

^۴- International Atomic Energy Agency (IAEA)

^۵- le principe de canalization de la responsabilité sur la tete de l'exploitant de reacteur ou de navire transportant les substances radioactives.

^۶- Viney et Jourdain, ۱۹۹۸, Traité de Droit Civil. Les Conditions de la responsabilité, ۲^e Ed, Paris, librairie générale de droit et de jurisprudences, P. ۶۲۶.

^۷- Alex Weill. Francois Terré. (۱۹۷۵). Droit.Civil.Les obligations, ۲^e éd, Precis Dalloz, P. ۶۴۸.

^۸- Loi n^o۶۵-۹۵۶ du ۱۲ novembre ۱۹۶۵ sur la responsabilité civile des exploitants de navires nucléaires

- Loi n^o۶۸-۹۴۳ du ۲۰ octobre ۱۹۶۸ relative à la responsabilité civile dans le domaine de l'énergie nucléaire

- Loi du ۲۳ décembre ۱۹۷۲ autorisant la ratification de la convention relative a la responsabilité civile dans le domaine du transport maritime de matieres nucleaires signee a bruxelles le ۱۷-۱۲-۱۹۷۱.

^۹- The Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy (۱۹۶۰) Article ۳.

قبال اعمال کارکنان تاسیسات اتمی و نظر به این که در حال حاضر در ایران فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای در اختیار دولت بوده، می‌بایست با توسل به قواعد عام مسئولیت کارفرما نسبت به اعمال کارگران یا مسئولیت دولت در قبال افعال کارمندان مسئول جبران خسارات ناشی از حادثه اتمی را شناسایی نمود که در عمل سبب بروز اشکالاتی خواهد شد که در صفحات بعد مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

گفتار اول: شناسایی مسئول جبران خسارت ناشی از حوادث هسته‌ای بر مبنای کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای

ماهیت خاص فعالیت‌های صلح آمیز اتمی، دولت‌ها را بر آن داشت که در راستای جبران زیان‌های حاصل از این قسم فعالیت‌ها، به تدوین قوانین خاصی در سطح ملی و بین‌المللی مبادرت ورزند. نخستین قانون ملی در خصوص جبران خسارات هسته‌ای، در سال ۱۹۵۷ در ایالات متحده آمریکا تحت عنوان قانون پرایس - اندرسون^{۱۰} به تصویب رسید. قانون مذکور با معرفی قواعدی نظیر محدودیت میزان مسئولیت بهره‌بردار تاسیسات اتمی، اجباری نمودن بیمه مسئولیت وی و الزام دولت به تدارک زیان‌های هسته‌ای در صورت عدم کفایت پوشش بیمه، نه تنها مبنای وضع قوانین اتمی سایر کشورها واقع شد بلکه تدوین کنندگان کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای نیز در تدوین قواعد خاص مسئولیت مدنی اتمی بدان نظر داشتند.^{۱۱}

پس از تصویب قانون فوق و قوانین مشابه در سایر کشورها، زمینه‌ی جهت تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی به منظور ارائه‌ی نظام خاص مسئولیت مدنی اتمی فراهم گردید. لذا در سال ۱۹۶۰ نخستین کنوانسیون بین‌المللی در زمینه‌ی جبران خسارات هسته‌ای توسط سازمان همکاری اقتصادی اروپا (OECD) که اکنون به سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)^{۱۲} تبدیل شده است، تدوین و تصویب گردید. کنوانسیون پاریس راجع به مسئولیت شخص ثالث در زمینه‌ی انرژی اتمی در واقع یک کنوانسیون بین‌المللی در سطح منطقه‌ای است. زیرا از یک سو توسط کشورهای اروپای غربی منعقد شده و از سوی دیگر صرفاً نسبت به کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه قابل اعمال است.^{۱۳} لیکن بر مبنای ماده‌ی ۲۱ کنوانسیون پاریس^{۱۴} عضویت سایر کشورها در صورت رضایت کلیه‌ی دول عضو کنوانسیون مزبور، میسر می‌باشد. کنوانسیون

^{۱۰}- Price-Anderson

^{۱۱}-Thomas Gehring, Markus JachTenfuch. (۱۹۹۳). "Liability for Transboundary Environmental Damage Towards a General Liability Regime", European Journal of International, No.۴, P. ۱۰۰.

^{۱۲}- Organization for Economic Co-Operation.

^{۱۳}- Julia A. Schwartz. (۲۰۰۶). "International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl", Journal of International Nuclear Law in the post-Chernobyl Period, No.۱, P. ۴۲.

^{۱۴}- P.C Article ۲۱:a) The Government of any Member or Associate country of the Organisation which is not a Signatory to this Convention may accede thereto by notification addressed to the Secretary-General of the Organisation. b) The Government of any other country which is not a Signatory to this Convention may accede thereto by notification addressed to the Secretary-General of the Organisation and with the unanimous assent of the Contracting Parties. Such accession shall take effect from the date of such assent.

مذکور در سال ۱۹۶۳ به وسیله کنوانسیون تکمیلی بروکسل^{۱۵} تکمیل گردید و هر دو کنوانسیون در سال‌های ۱۹۶۶، ۱۹۸۲ و ۲۰۰۳ مورد اصلاح واقع شدند لیکن اصلاحات سال ۲۰۰۳ هنوز لازم الاجرا نشده است.^{۱۶}

به موازات اقداماتی که در سطح منطقه‌ای جهت شکل‌گیری نظام خاص مسئولیت هسته‌ای، صورت گرفت، در سال ۱۹۶۳ کشورهای عضو آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از آمریکای مرکزی، آمریکای جنوبی، آفریقا، آسیا و اروپای شرقی به تدوین "کنوانسیون وین در مورد مسئولیت مدنی برای خسارت اتمی"^{۱۷} مبادرت ورزیدند. کنوانسیون مذکور واجد همان اصول اساسی مندرج در کنوانسیون پاریس می‌باشد که عبارتند از اصل مسئولیت محض، اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار، اصل محدودیت مسئولیت بهره‌بردار، اصل تضمین مالی اجباری و اصل مداخله دولت. به رغم تشابه مقررات دو کنوانسیون، تفاوت‌هایی نیز وجود دارد. از جمله تفاوت در خصوص میزان مسئولیت تحمیل شده به بهره‌بردار تاسیسات اتمی، سطح تضمین مالی مورد نیاز، تعهدات دولت در صورت عدم کفایت پوشش بیمه و انواع خساراتی که غرامت به آنها تعلق می‌گیرد.^{۱۸} نکته‌ی دیگر در خصوص تفاوت قلمرو جغرافیایی است که منجر به شکل‌گیری شکاف و جدایی میان کنوانسیون پاریس و کنوانسیون وین گردید تا این که در سال ۱۹۸۸ در نتیجه‌ی تلاش‌های مشترک آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و آژانس انرژی اتمی اروپا^{۱۹}، پروتکل مشترک مربوط به اعمال کنوانسیون وین و کنوانسیون پاریس^{۲۰} به عنوان پل ارتباطی کنوانسیون‌های مزبور و در راستای توسعه‌ی قلمرو جغرافیایی آنها، تصویب و در سال ۱۹۹۲ لازم الاجرا شد. هم‌چنین دولت‌ها در جهت اصلاح پاره‌ای مقررات کنوانسیون وین، در سپتامبر ۱۹۹۷ به تصویب پروتکل اصلاح کنوانسیون وین^{۲۱} مبادرت ورزیدند.^{۲۲} در همین سال کنوانسیون جبران تکمیلی خسارت هسته‌ای^{۲۳} با پیشنهاد ایالات متحده‌ی آمریکا و با تلاش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تدوین گردید لیکن هنوز لازم الاجرا نشده است. از کنوانسیون مزبور به عنوان فصل جدیدی در حقوق مسئولیت اتمی یاد می‌شود. زیرا این کنوانسیون، اساس نظام مسئولیت هسته‌ای جهانی را که می‌تواند حامیان بسیاری در هر دو کشور واجد و فاقد تاسیسات اتمی داشته باشد، فراهم می‌نماید. ضمن این که تدوین کنندگان کنوانسیون جبران تکمیلی با الزام دولت‌های عضو به ایجاد صندوق بین‌المللی جبران خسارات اتمی در صورت عدم کفایت پوشش بیمه و نیز ضرورت اعلام فوری وقوع حادثه اتمی از ناحیه دولت محل حادثه به سایر

^{۱۵}- Convention du ۳۱ janvier ۱۹۶۳ complémentaire à la convention de Paris du ۲۹ juillet ۱۹۶۰ sur la responsabilité civile dans le domaine de l'énergie nucléaire, amendée par le protocole additionnel du ۲۸ janvier ۱۹۶۴, par le protocole du ۱۶ novembre ۱۹۸۲ et par le protocole du ۱۲ février ۲۰۰۴.

^{۱۶}- Carlton Stoiber, Alec Baer, Norbert Pelzer & Wolfram Tonhauser, (۲۰۰۳), Handbook on Nuclear Law, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, P. ۱۰۸.

^{۱۷}- Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (۱۹۶۳)

^{۱۸}- Julia A. Schwartz. (۲۰۰۶). "International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl", Journal of International Nuclear Law in the post-Chernobyl Period, No. ۱, P. ۴۲.

^{۱۹}- Nuclear Energy Agency

^{۲۰}- Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention (۱۹۸۸)

^{۲۱}- Protocol to Amend the ۱۹۶۳ Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (۱۹۹۷)

^{۲۲}- محقق منتظری، لیلا. (۱۳۸۳). "مسئولیت مدنی خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در معاهدات بین‌المللی و مقررات داخلی دولت‌ها"، ماهنامه حقوق دادرسی، سال هشتم، شماره ۴۶، ص ۲۷.

^{۲۳}- Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage (۱۹۹۷)

کشورهای عضو، کنوانسیون مذکور را از سایر کنوانسیون‌ها متمایز می‌سازند.^{۲۴} به موازات موارد فوق‌الذکر می‌بایست به کنوانسیون مسئولیت مدنی در زمینه حمل و نقل دریایی مواد هسته‌ای^{۲۵} مصوب ۱۹۷۱ و کنوانسیون مسئولیت مدنی بهره‌برداران کشتی‌های اتمی^{۲۶} مصوب ۱۹۶۲ اشاره نمود که از آنها با عنوان مهمترین منابع بین‌المللی مسئولیت مدنی هسته‌ای یاد می‌شود.

^{۲۴} - Ben McRae, (۲۰۰۷). "The Convention Supplementary Compensation for Nuclear Damage: Catalyst for a Global Nuclear Liability Regime", *Journal of Nuclear Law Bulletin*, No. ۷۹, P. ۲۷.

^{۲۵} -The Convention Relating to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Material(۱۹۷۱)

^{۲۶} -The Convention on the Liability of Operators of Nuclear Ships(۱۹۶۲)

بند اول: نقش بهره بردار تاسیسات اتمی^{۲۷} در جبران خسارات وارده بر قربانیان حوادث هسته‌ای

در کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای اصولاً بهره بردار مسئول جبران خسارت است. کنوانسیون پاریس در تعریف بهره بردار مقرر می‌دارد: «بهره بردار یک تاسیسات هسته‌ای به شخصی اطلاق می‌شود که توسط مقام عمومی صالح به عنوان بهره بردار آن تاسیسات تعیین یا شناسایی شده است».^{۲۸} کنوانسیون وین (۱۹۶۳) تعریفی مشابه تعریف فوق ارائه نموده لیکن به جای عبارت «مقام عمومی صالح» اصطلاح دولت محل تاسیسات را استعمال نموده است.^{۲۹} لذا تاسیسات هسته‌ای می‌بایست تحت نظارت و سرپرستی یک شخص به عنوان متصدی قرار گیرد و مراد از واژه‌ی «شخص»، فرد یا هر نهاد عمومی یا خصوصی است که مسئولیت ایمنی تاسیسات را عهده دار است.^{۳۰}

بر مبنای کنوانسیون‌های نامبرده بهره بردار به عنوان مسئول اصلی جبران زیان‌های اتمی معرفی شده است و این در حالی است که در زمان تدوین پروتکل مشترک مربوط به اعمال کنوانسیون وین و کنوانسیون پاریس (۱۹۸۸) بسیاری از کارشناسان و حقوقدانان اقدام به طرح مباحث تئوری و عملی به منظور حمایت از رژیم مسئولیت دولت، نمودند. این گروه با عنایت به رویداد ناگوار چرنوبیل^{۳۱} این گونه استدلال می‌نمودند که دولت در مقایسه با بهره بردار تاسیسات هسته‌ای از منابع مالی کافی جهت جبران خسارات وارده به قربانیان چنین حوادثی برخوردار است لیکن در نهایت این مذاکرات با غلبه‌ی فرضیه‌ی مسئولیت مدنی بهره بردار بر مسئولیت دولت خاتمه یافت.^{۳۲} فلسفه پذیرش فرضیه مزبور این بود که در اکثر موارد در کشورهای پیشرفته‌ی فعالیت‌های صلح آمیز اتمی توسط اشخاص غیردولتی صورت می‌گیرد و دولت از پذیرش مسئولیت اصلی و اولیه به جبران زیان‌های وارده، امتناع می‌ورزد. استدلال دولت‌های مزبور این است که پذیرش این قسم مسئولیت از ناحیه دولت منجر به اهمال و بی‌توجهی متصدیان اصلی تاسیسات اتمی در انجام فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای می‌گردد و نتیجه‌ی این امر افزایش حوادث اتمی، بروز خسارت و نهایتاً تحمیل هزینه‌های هنگفت به دولت می‌باشد.^{۳۳} لذا با عنایت به موارد فوق، تدوین کنندگان کنوانسیون‌های یاد شده بهره بردار، را به عنوان مسئول اصلی زیان‌های هسته‌ای به رسمیت شناخته‌اند.

^{۲۷}- Operator of Nuclear Installation

^{۲۸}- P.C Article ۱(a)(vi): "Operator" in relation to a nuclear installation means the person designated or recognized by the competent public authority as the operator of that installation.

^{۲۹}- V.C Article I(1)(C): "Operator in relation to a nuclear installation, means the person designated or recognized by the Installation State as the operator of that installation."

^{۳۰}- Carlton Stoiber, Alec Baer, Norbert Pelzer & Wolfram Tonhauser, (۲۰۰۳), Handbook on Nuclear Law, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, P. ۱۱۰.

^{۳۱}- http://fr.wikipedia.org/wiki/Catastrophe_de_Tchernobyl: La catastrophe de Tchernobyl est un accident nucléaire qui s'est produit le ۲۶ avril ۱۹۸۶ dans la central nucléaire Lénine en Ukraine.

^{۳۲}- Vanda Lamm, (۱۹۹۸). "The Protocol Amending the Vienna Convention", Journal of Nuclear Law Bulletin. No. ۶۱, P. ۱۰.

^{۳۳}- Louise Fayette. (۱۹۹۲). "Towards a New Regime of State Responsibility for Nuclear Activities", Journal of Nuclear Law Bulletin, No. ۵۰, P. ۱۰.

نخستین نتیجه‌ی پذیرش تئوری خطر به عنوان مبنای مسئولیت مدنی اتمی، تحقق مسئولیت محض^{۳۴} برای بهره بردار تاسیسات هسته‌ای است. بر مبنای اصل مزبور بهره‌بردار به طور کامل مسئول جبران عواقب مضر ناشی از فعالیت‌های هسته‌ای خواهد بود اعم از این که عواقب و خطرات واقع شده ناشی از وقوع یک حادثه‌ی هسته‌ای در تاسیسات مربوطه باشد یا یک حادثه اتمی در جریان حمل و نقل مواد هسته‌ای به تاسیسات مربوطه. لذا زیان‌دیده از اثبات تقصیر معاف بوده و صرف اثبات رابطه علیت میان خسارت وارده و حادثه اتمی، برای تحمیل مسئولیت به بهره بردار، کفایت می‌کند. زیرا عملاً علم نسبت به آن چه که در تاسیسات اتمی یا در طول جریان حمل مواد هسته‌ای به وقوع پیوسته، برای مدعی غیر ممکن است. لذا پذیرش اصل مسئولیت محض، حداکثر حمایت را از حقوق قربانیان چنین حوادثی، به عمل می‌آورد.^{۳۵} این اصل، یعنی، اصل مسئولیت محض در مواد ۳ و ۴ کنوانسیون پاریس^{۳۶} (۱۹۶۰) و ماده ۴ کنوانسیون وین^{۳۷} (۱۹۶۳) انعکاس یافته است.

در حوزه‌ی حقوق داخلی اکثر کشورها، قاعده‌ی مسئولیت محض بهره بردار را مورد پذیرش قرار داده‌اند. در ایالات متحده‌ی آمریکا قانون پاریس - اندرسون در باب مبنای مسئولیت مدنی اتمی مسکوت بوده و احراز این موضوع را به قوانین ایالتی احاله نموده است و نظر به تنوع و تفاوت قوانین از ایالتی به ایالت دیگر، چه

^{۳۴}- <http://www.senat.fr/rap/102-004/102-0040.html>: Sénat session ordinaire de 2002-2003. LES CONVENTIONS DE PARIS ET DE VIENNE SUR LA RESPONSABILITÉ CIVILE EN MATIÈRE DE DOMMAGES NUCLÉAIRES: la responsabilité objective, c'est à dire indépendante de toute faute, de l'exploitant en cas de dommage nucléaire, afin d'éviter aux victimes d'avoir à établir la preuve d'une faute;

^{۳۵}- Julia A. Schwartz. (2006). "International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl", Journal of International Nuclear Law in the post-Chernobyl Period, No. 1, P. 39.

^{۳۶}- P.C Article 3(a): "The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for: damage to or loss of life of any person; and

i. damage to or loss of any property other than..."

Article 4(a): "In the case of carriage of nuclear substances, including storage incidental thereto, without prejudice to Article 2:

a. The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for damage upon proof that it was caused by a nuclear incident outside that installation and involving nuclear substances in the course of carriage there from, only if the incident occurs:

i. before liability with regard to nuclear incidents involving the nuclear substances has been assumed, pursuant to the express terms of a contract in writing, by the operator of another nuclear installation;

ii. in the absence of such express terms, before the operator of another nuclear installation has taken charge of the nuclear substances; or

iii. where the nuclear substances are intended to be used in a reactor comprised in a means of transport, before the person duly authorized to operate that reactor has taken charge of the nuclear substances; but

iv. where the nuclear substances have been sent to a person within the territory of a non-Contracting State, before they have been unloaded from the means of transport by which they have arrived in the territory of that non-Contracting State.

^{۳۷}- V.C Article IV(1): "The liability of the operator for nuclear damage under this Convention shall be absolute."

بسا در یک ایالت مسئولیت بهره بردار مبتنی بر نظریه‌ی تقصیر و در ایالت دیگر مبتنی بر تئوری مسئولیت محض باشد. کمیسیون انرژی اتمی آمریکا در مورد «حوادث اتمی غیرعادی»^{۳۸} نظام واحدی را اعمال می‌نماید و مبنای مسئولیت بهره بردار تاسیسات اتمی را مسئولیت مطلق معرفی نموده است.^{۳۹}

البته اصل مسئولیت محض بهره بردار به عنوان یکی از اصول بنیادین نظام مسئولیت مدنی اتمی بدین معنا نیست که بهره بردار به طور مطلق مسئول تدارک زیانهای هسته‌ای بوده و تحت هیچ شرایطی از مسئولیت معاف نمی‌گردد. زیرا کنوانسیون پاریس و کنوانسیون وین مواردی را به عنوان موارد معافیت بهره بردار تاسیسات اتمی از مسئولیت^{۴۰}، معرفی نموده‌اند. بر مبنای کنوانسیون‌های مزبور در صورتی که حادثه اتمی موجب خسارت، مستقیماً از مخاصمات مسلحانه، اقدامات خصمانه، جنگ‌های داخلی و شورش‌ها نشأت گرفته باشد و یا در فرضی که بلایای طبیعی غیرقابل پیش‌بینی در زمین به وقوع پیوسته و منتهی به وقوع حادثه اتمی گردند، متصدی تاسیسات هسته‌ای مسئولیتی نسبت به ترمیم ضرروزیانهای وارده نخواهند داشت. کنوانسیون‌های نام برده قانون ملی بهره بردار را مجاز می‌داشتند که بهره بردار را حتی در مواردی که حادثه اتمی ناشی از حوادث طبیعی عظیم و غیرمترقبه است از مسولیت معاف نسازند لیکن امروزه به موجب پروتکل اصلاح کنوانسیون وین (۱۹۹۷) و پروتکل اصلاح کنوانسیون پاریس (۲۰۰۴) حوادث و بلایای طبیعی از موارد معافیت بهره بردار حذف گردیده‌اند. زیرا چنین حوادثی منجر به محرومیت قربانیان از جبران خسارات وارده به آنان، می‌گشت^{۴۱} هم چنین کنوانسیون‌های پاریس و وین^{۴۲} مقرر می‌دارند در فرضی که حادثه یا خسارت اتمی به طور کلی یا جزیی از فعل یا ترک فعلی که زیان‌دیده به قصد اضرار انجام داده نشأت گرفته باشد، دادگاه صالح می‌تواند بر مبنای قانون ملی درباره تاثیر چنین اهمال و غفلتی بر دعوای جبران، اتخاذ تصمیم نموده و بهره بردار را به طور کلی یا جزیی از مسولیت به ترمیم خسارت وارده، معاف نماید.

لازم به ذکر است کلیه‌ی موارد معافیت بهره بردار، جنبه‌ی استثنایی داشته و لذا در فرضی که نسبت به مسولیت بهره بردار تردید باشد، می‌بایست قاعده‌ی کلی که عبارت است از اصل مسئولیت محض بهره بردار به جبران خسارات ناشی از حوادث اتمی، را ملاک عمل قرار داده و موارد معافیت را به نحو مضیق تفسیر نمود.

۱- Extraordinary Nuclear Occurrence بر اساس کمیسیون انرژی اتمی آمریکا منظور از حادثه اتمی غیر عادی حادثه‌ای است که انتشار مواد رادیواکتیو بسیار زیاد و سطح آلودگی نیز بیشتر از حد معمول بوده است. چنانکه حادثه‌ی اتمی از نوع حوادث غیر عادی باشد بر مبنای توافق متحدالشکلی که میان کنوانسیون انرژی اتمی و بهره برداران وجود دارد مبلغ بیشتری به جبران خسارت اختصاص می‌یابد.

۲- فیض الله جعفری. ۱۳۸۷. "حوادث اتمی و اصول مسئولیت مدنی"، مجله پژوهش‌های حقوقی، سال هفتم، شماره ۱۳ ص ۱۳۰.

۳- Exonerations from liability

۴۱- Dussart Desart, (۲۰۰۵). "The Reform of the Paris Convention on Third Party Liability in the field of Nuclear Energy and of the Brussels Supplementary Convention an Overview of the Main Features of the Modernization of the Two Convention", Journal of Nuclear Law Bulletin, No. ۷۵, P. ۲۳.

۴۲- P.C Article ۹, V.C Article IV(۳): "The operator shall not be liable for damage caused by a nuclear incident directly due to an act of armed conflict, hostilities, civil war, insurrection or, except in so far as the legislation of the Contracting Party in whose territory his nuclear installation is situated may provide to the contrary, a grave natural disaster of an exceptional character."

یکی از اصولی که در سیستم‌های کلاسیک مسئولیت مدنی مورد پذیرش واقع شده^{۴۴} اصل «شخصی بودن مسئولیت» می‌باشد لیکن تدوین کنندگان کنوانسیون‌های مسئولیت هسته‌ای از اصل مزبور عدول نموده و اصل «کانالیزه کردن مسئولیت به طرف بهره‌بردار» را معیار شناسایی مسئول جبران خسارت قرار داده‌اند. چنان که کنوانسیون پاریس^{۴۵} مقرر می‌دارد: «حق جبران خسارات ناشی از حادثه اتمی فقط علیه بهره‌بردار اعمال می‌گردد و به جز بهره‌بردار تاسیسات اتمی هیچ شخص دیگری نبایستی مسئول جبران خسارات ناشی از حادثه هسته‌ای شناخته شود.» همین مفهوم در ماده ۵ کنوانسیون وین نیز انعکاس یافته است. بر مبنای اصل یاد شده چنان چه در نتیجه وقوع حادثه اتمی در تاسیسات هسته‌ای یا در طول جریان حمل مواد هسته‌ای خساراتی اعم از مادی یا معنوی به اشخاص ثالث تحمیل گردد متصدی تاسیسات هسته‌ای منحصراً مسئول خسارات مذکور می‌باشد و هیچ فرد دیگری را نمی‌توان مسئول تلقی نمود و صرف نظر از این که تقصیر، فعل یا ترک فعل دیگری سبب واقعی حادثه اتمی بوده است، بهره‌بردار قانوناً مسئول جبران خسارات خواهد بود.^{۴۶}

با عنایت به این که اصل کانالیزه کردن مسئولیت به طرف شخص خاصی با اعمال اصل مسئولیت محض و اصل بیمه اجباری^{۴۷} ترکیب شده است لذا تأثیرات منفی اجرای قاعده مزبور، در بسیاری از موارد، بسیار اندک خواهد بود. زیرا انحصاری نمودن مسئولیت اتمی واجد پیامدهای حایز اهمیتی برای صنعت انرژی اتمی می‌باشد. از جمله این که در صورت فقدان اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار، عرضه‌کنندگان کالا و خدمات در معرض خطر مسئولیتی خواهند بود که برای خسارت‌های فاجعه آمیز بالقوه و احتمالی ناشی از نقص محصولات و خدمات تحویل داده شده به آنان تحمیل می‌گردد. همچنین اشخاص نامبرده در صورت عدم معافیت از مسئولیت، ملزم خواهند بود بیش از حد خود را در برابر مسئولیت هسته‌ای بیمه نمایند. لذا خسارات اتمی به طور مضاعف بیمه می‌گردند و این امر منجر به افزایش هزینه‌ها و نتیجتاً رکود صنعت انرژی هسته‌ای خواهد شد.^{۴۸}

به استثنای اتریش و ایالات متحده آمریکا، کلیه کشورهای که به تصویب قانون مسئولیت مدنی اتمی مبادرت ورزیده‌اند، اصل فوق را مورد پذیرش قرار داده‌اند. در توجیه این مطلب باید افزود که، قانون پاریس - اندرسون آمریکا به طور کلی منطبق بر اصول اساسی حقوق مسئولیت اتمی مندرج در کنوانسیون‌های

^{۴۳}- <http://www.senat.fr/rap/102-004/102-004.html>: la responsabilité exclusive de l'exploitant, toute action ne pouvant être intentée qu'à son encontre afin d'éviter la multiplication des procédures impliquant le constructeur, les fournisseurs ou des sous-traitants ; l'exploitant n'est exonéré de sa responsabilité que dans des cas très limités, comme l'action intentionnelle d'un tiers ;

^{۴۴} - <http://www.assuratome.fr/fr/12-la-responsabilite-civile-de-l-exploitant-nucleaire>.

^{۴۵}- P.C Article ۶(a): "The right to compensation for damage caused by a nuclear incident may be exercised only against an operator liable for the damage in accordance with this Convention..."

^{۴۶}- Carlton Stoiber , Alec Baer , Norbert Pelzer & Wolfram Tonhauser (۲۰۰۳), Handbook on Nuclear Law, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, P. ۱۱۲.

^{۴۷}- <http://www.senat.fr/rap/102-004/102-004.html> l'obligation pour l'exploitant de couvrir sa responsabilité par une assurance ou toute autre garantie financière ;

^{۴۸}- Marcus Radetzki. (۱۹۹۹). "Limitation of Third Party Nuclear Liability: Causes, Implications and Future Possibilities", Journal of Nuclear Law Bulletin, No. ۶۳, P. ۱۰.

پاریس و وین می‌باشد. زیرا به واسطه اعمال تئوری‌های قانونی مختلف به همان نتایج عملی حاصل از اعمال اصول فوق، نایل می‌گردد و این امر به منزله‌ی رد اصل کانالیزه کردن مسئولیت از ناحیه قانون مذکور نیست. در واقع مفاد کنوانسیون‌های پاریس و وین حاکی از یک سیستم کانالیزه کردن حقوقی مسئولیت می‌باشد در حالی که قانون پاریس - اندرسون در مقام معرفی یک سیستم «کانالیزه کردن اقتصادی مسئولیت»^{۴۹} است که بر مبنای آن بهره بردار، کلیه‌ی آثار و نتایج اقتصادی حاصل از خسارات اتمی را متحمل می‌گردد اگرچه که از لحاظ قانونی اشخاص دیگری (عرضه کننده کالا یا متصدی حمل) مسئول باشند. زیرا پوشش بیمه‌ای که از ناحیه‌ی بهره بردار فراهم می‌شود همه مسئولیت‌های افراد دیگر را نیز در برمی‌گیرد. لذا از اعمال اصول مذکور، نتیجه‌ی عملی واحدی حاصل می‌گردد.^{۵۰} اصل مسئولیت انحصاری بهره بردار متشکل از دو قاعده است: ۱- قربانی حادثه اتمی صرفاً حق اقامه دعوا علیه بهره بردار را دارد لذا، هیچ شخص دیگری به غیر از وی مسئولیتی به جبران خسارت ندارد. ۲- پس از ترمیم خسارت توسط بهره بردار، نامبرده حق مراجعه به عامل یا عاملین خسارت را نخواهد داشت.^{۵۱} لیکن تدوین کنندگان کنوانسیون پاریس استثنائاتی بر قواعد فوق وارد نموده‌اند.

استثنائات وارد بر قاعده اول به شرح ذیل هستند:

۱- بر مبنای کنوانسیون پاریس^{۵۲} در فرضی که در نتیجه‌ی بروز حادثه اتمی خسارتی به خود تاسیسات هسته‌ای و اموال موجود در آن (هم چنین هر تاسیسات اتمی دیگر که در همان محل مستقر است) وارد گردد، بهره بردار مسئولیتی به جبران زیان‌های مزبور ندارد و در فرضی که شخص به قصد اضرار، مرتکب فعل یا ترک فعل شده و در نتیجه این امر خساراتی به تاسیسات اتمی تحمیل گردد، کنوانسیون پاریس تعیین مسئولیت شخص مذکور را به قواعد عام حقوق واگذار نموده است.^{۵۳}

۲- علاوه بر این در فرضی که حمل و نقل مواد هسته‌ای به راکتور اتمی، منتهی به ایراد خسارت گردد و بهره بردار تاسیسات هسته‌ای بر مبنای این کنوانسیون مسئولیتی نداشته باشد، شخصی که حسب وظیفه مجاز به تصدی حمل و نقل می‌باشد، مطابق قواعد مربوطه مسئول است و کنوانسیون تأثیری بر مسئولیت وی نخواهد داشت.^{۵۴}

^{۴۹}- Economic channeling of liability".

^{۵۰}- Ben Mcrae .(۱۹۹۸). "The Compensation Convention: Path to a Global Regime for Dealing with legal Liability and Compensation for Nuclear Damage ",Journal of Nuclear Law Bulletin, No. ۶۱, P. ۲۸.

۱- فیض الله جعفری. (۱۳۸۷). پیشین، ص ۱۳۶.

^{۵۱}- P.C Article ۶(c)(i)(۱): "Nothing in this Convention shall affect the liability of any individual for damage caused by a nuclear incident for which the operator, by virtue of Article ۳(a)(ii)(۱) and (۲) or Article ۹, is not liable under this Convention and which result from an act or omission of that individual done with intent to cause damage"

^{۵۲}- Expose des Motifs of Paris Convention ,para ۱۶: <http://www.nea.fr/html/law/nlParis-motif>

^{۵۳}- P.C Article ۶(c)(i)(۲): "Nothing in this Convention shall affect the liability of a person duly authorized to operate a reactor comprised in a means of transport for damage caused by a nuclear incident when an operator is not liable for such damage pursuant to Article ۴(a)(ii)"

۳- نهایتاً در فرضی که دولت در مقام بهره بردار تاسیسات اتمی عمل می‌نماید، مسئولیت احتمالی دول در مقابل یکدیگر تابع موافقتنامه‌های بین المللی موجود در زمینه حمل و نقل و قواعد حقوق بین الملل عمومی می‌باشد و کنوانسیون پاریس مسئولیت دولت را تحت الشعاع قرار نمی‌دهد.^{۵۵}

بر قاعده دوم دو استثنا وارد است:

۱- در صورتی که خسارت هسته‌ای ناشی از یک حادثه‌ی اتمی بوده و حادثه‌ی مزبور از فعل یا ترک فعلی که به قصد اضرار انجام شده، نشأت گرفته باشد، بهره بردار حق مراجعه به خود شخصی که مرتکب چنین فعل یا ترک فعلی شده را دارد لیکن حق مراجعه علیه کارفرمای شخص نامبرده را ندارد و علت این امر تعارض حق رجوع به کارفرما با اهداف کنوانسیون پاریس می‌باشد.^{۵۶}

۲- از دیگر موارد استثنا فرضی است که اعمال حق رجوع به وسیله متصدی، صراحتاً به موجب قرار داد پیش بینی شده باشد، شایان ذکر است^{۵۷} که این حق رجوع ممکن است از طرف بیمه‌گر یا سایر ضامین مالی از طریق قایم مقامی اعمال گردد.^{۵۸}

۴- امکان جانشینی متصدی حمل و نقل به جای بهره بردار

علی رغم تاکید مکرر کنوانسیون‌های مسئولیت هسته‌ای بر اصل مسئولیت انحصاری بهره بردار، کنوانسیون‌های مذکور تحت شرایطی امکان جانشینی متصدی حمل و نقل به جای بهره بردار را به رسمیت شناخته‌اند. چنان که کنوانسیون پاریس^{۵۹} و کنوانسیون وین^{۶۰} دولت عضو را مجاز می‌دانند که به موجب قانون داخلی و تحت شرایطی که در آن درج می‌نماید، مقرر کند که متصدی حمل و نقل بنا به درخواستش و با رضایت متصدی تاسیسات مستقر در سرزمین آن دولت، برطبق کنوانسیون به جای بهره بردار، مسئول جبران خسارات اتمی باشد. در چنین مواردی نسبت به حوادث اتمی که در جریان حمل و نقل مواد هسته‌ای به وقوع می‌پیوندد، متصدی حمل و نقل به عنوان بهره بردار تاسیسات مزبور، تلقی می‌شود که مانند آن را در حقوق

^{۵۵}-Annex II to the Paris Convention:"This Convention shall not be interpreted as depriving a Contracting Party ,on whose territory damage was caused by a nuclear incident occurring on the territory of another Contracting Party , of any recourse shall which might be available to it under international law"

^{۵۶}- P.C Article ۶(f)(i):"The operator shall have a right of recourse only if the damage caused by a nuclear incident result from an act or omission done with intent to cause damage , against the individual acting or omitting to act with such intent"

^{۵۷}- P.C Article ۶(f)(ii):"The operator shall have a right of recourse only if and to the extent that it is so provided expressly by contract."

^{۵۸}- Expose des Motifs of Paris Convention ,Para ۱۹

^{۵۹}- P.C Article ۴(d):" A Contracting Party may provide by legislation that, under such terms as may be contained therein and upon fulfilment of the requirements of Article ۱۰(a), a carrier may, at his request and with the consent of an operator of a nuclear installation situated in its territory, by decision of the competent public authority, be liable in accordance with this Convention in place of that operator. In such case for all the purposes of this Convention the carrier shall be considered, in respect of nuclear incidents occurring in the course of carriage of nuclear substances, as an operator of a nuclear installation on the territory of the Contracting Party whose legislation so provides.

^{۶۰}- V.C Article II(۲):"The Installation State may provide by legislation that , in accordance with such terms as may be specified there in , a carrier of nuclear material or a person handling radioactive waste may, at his request and with the consent of the operator concerned, be designated or recognized as operator in the place of that operator in respect of such nuclear material or radioactive waste respectively in this cas such carrier or such person shall be considered, for all the purposes of this Convention as an operator of a nuclear installation situated within the territory of that state."

فرانسه هم می‌توان دید.^{۶۱} اگرچه کنوانسیون‌های نام برده، در طرح و تشریح قاعده امکان جانشینی متصدی، تشابه و اشتراک دارند لیکن دقت در مطالعه مواد آنها، مبین دو تفاوت عمده میان کنوانسیون پاریس و کنوانسیون وین می‌باشد، اولاً کنوانسیون پاریس قطعیت چنین جانشینی را موقوف به تصمیم‌گیری مقام عمومی صالح مربوطه نموده در حالی که کنوانسیون وین در باب چنین شرطی مسکوت است. ثانیاً بر مبنای کنوانسیون وین علاوه بر متصدی حمل و نقل امکان جانشینی اداره کننده یا کنترل کننده پسماندهای رادیواکتیو نیز تحت همان شرایط پیش بینی شده در حالی که کنوانسیون پاریس این قاعده را به متصدی حمل و نقل منصرف نموده و نسبت به اشخاص دیگر اعمال نمی‌نماید.

۵- ارکان مسئولیت مدنی

بر مبنای کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت اتمی، تحقق مسئولیت مدنی بهره‌بردار در گرو اجتماع ارکان سه گانه وقوع حادثه اتمی، ورود خسارت هسته‌ای و وجود رابطه‌ی سببیت میان آنهاست. لیکن اثبات این موارد با دشواری‌هایی مواجه است. زیرا از یک سو قوانین ملی اتمی و کنوانسیون‌های مسئولیت هسته‌ای در ارتباط با نحوه‌ی اثبات حادثه اتمی مسکوت بوده و از سوی دیگر مخفیانه بودن فعالیت‌های اتمی و عدم دسترسی افراد عادی به مراکز هسته‌ای به این دشواری‌ها دامن می‌زند. از این رو به جهت حمایت از قربانیان و تسهیل اثبات ارکان سه گانه مذکور، رایحه هر دلیلی که حاکی از وقوع حادثه اتمی باشد، در دادگاه قابل قبول می‌باشد.^{۶۲}

از دیگر تکالیف زیان‌دیده مدعی غرامت، اثبات رابطه‌ی علیت میان حادثه هسته‌ای و زیان‌های وارده به وی است چنان که کنوانسیون ۱۹۶۰ پاریس^{۶۳} و کنوانسیون ۱۹۶۳ وین^{۶۴} مقرر می‌دارند: «پس از اثبات این که خسارت از حادثه‌ی اتمی در تاسیسات بهره‌بردار یا در جریان حمل مواد هسته‌ای از تاسیسات خاص ناشی شده است و یا ناشی از حادثه‌ی اتمی بوده که منشا آن در تاسیسات اتمی بهره‌بردار می‌باشد، بهره‌بردار مسئول جبران خسارت هسته‌ای می‌باشد». که مساله‌ی سببیت را به قانون دادگاه صلاحیت دار واگذار نموده‌اند براساس کنوانسیون پاریس (ماده ۱۳) و کنوانسیون وین (ماده ۲) منظور از دادگاه صلاحیت دار دادگاه‌های کشور عضو کنوانسیون‌های نام برده است که حادثه‌ی اتمی در قلمرو سرزمینی آن به وقوع پیوسته است لذا دولت‌ها، قانون داخلی خود را به کار می‌برند.^{۶۵}

^{۶۱} - Viney, Jourdain. (۱۹۹۸). *Traité de Droit Civil. Les Conditions de la responsabilité*. ۲^e éd, Paris : librairie générale de droit et de jurisprudences, P. ۶۰۲.

۱- ربیعا، اسکینی، مباحثی از حقوق تجارت بین‌الملل. تهران: نشر دانش آموز، ۱۳۷۱، ص ۲۴۷.

^{۶۳}- P.C.Art ۲(a)(ii)(۲): "The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for: i. damage to or loss of life of any person; and ii. damage to or loss of any property... upon proof that such damage or loss was caused by a nuclear incident in such installation or involving nuclear substances coming from such installation,..."

^{۶۴}- V.C Art(II)(۱): "The operator of a nuclear installation shall be liable for nuclear damage upon proof that such damage has been caused by a nuclear incident a-in his nuclear installation; or b-involving nuclear material coming from or originating in his nuclear installation,..."

^{۶۵}- Carlton Stoiber, Alec Baer, Norbert Pelzer & Wolfram Tonhauser, (۲۰۰۳), *Handbook on Nuclear Law*, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, P. ۱۱۱.

بند دوم: نقش دولت مقرر تاسیسات اتمی در جبران خسارات وارد بر قربانیان هسته‌ای

تدوین کنندگان کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت اتمی، اصل مسئولیت عینی و مسئولیت انحصاری بهره‌بردار را به عنوان اصول اساسی نظام مسئولیت مدنی هسته‌ای، پذیرفته‌اند. لیکن این به معنای عدم محدودیت مسئولیت بهره‌بردار و تکلیف وی به جبران کلیه خسارات اتمی‌وارده به اشخاص ثالث نیست. در حقوق کلاسیک اصل بر این است که هر کس سبب‌ایراد خسارت به دیگری گردد می‌بایست زیان‌های وارده را به طور کامل ترمیم نماید به نحوی که متضرر در وضعیت پیش از وقوع فعل زیان‌بار قرار گیرد. این اصل یعنی «اصل جبران کامل خسارت» از حقوق فرانسه اقتباس شده است. نظر به این که موضوع مسئولیت مدنی، اعاده‌ی زیان‌دیده به وضعیت سابق خود و برقرار نمودن تعادلی است که در نتیجه خسارت، از میان رفته، لذا می‌توان گفت که اصل مذکور از موضوع مسئولیت مدنی نشأت گرفته و در هنگام صدور حکم به پرداخت خسارت مبنای عمل دادرس قرار می‌گیرد.^{۶۶} لیکن تدوین کنندگان کنوانسیون‌های نام‌برده خسارات حاصل از حوادث هسته‌ای را به جهت وسعت زمانی و مکانی آنها به عنوان استثنا بر اصل فوق مطرح نموده‌اند. دولت‌ها آن چنان نسبت به گسترش صنعت هسته‌ای متمایل هستند که در راستای تحقق این امر، متصدی تاسیسات اتمی را در دعاوی ناشی از حوادث هسته‌ای، یاری و مساعدت می‌نمایند و این مساعدت را در قالب پذیرش و اعمال «اصل محدودیت مسئولیت بهره‌بردار»^{۶۷} متجلی می‌سازد.^{۶۸} بدین نحو که میزان مسئولیت وی به ترمیم زیان‌های قابل جبران را محدود نموده و سقف مشخصی را برای آن تعیین می‌نمایند. این در حالی است که بدون پذیرش اصل مزبور، مسئولیت نامحدودی بر بهره‌بردار تحمیل می‌گردد. در چنین فرضی چنان چه پوشش بیمه‌ای بهره‌بردار برای این قسم خطرات و ریسک‌ها کفایت نکند بهره‌بردار می‌بایست به دارایی خود جهت جبران زیان‌های اتمی رجوع نماید که نتیجه‌ی این امر هدایت بهره‌بردار به سمت ورشکستگی و انصراف وی از فعالیت‌های هسته‌ای و نهایتاً توقف این قسم فعالیت‌ها است. لذا بر مبنای محدودیت مسئولیت بهره‌بردار، حتی اگر میزان خسارت حاصل از حادثه هسته‌ای از میزان مسئولیت مقرر برای بهره‌بردار تجاوز نماید، نام‌برده ملزم به جبران میزان مازاد بر مسئولیت خود نمی‌باشد.^{۶۹} علاوه بر کنوانسیون‌های هادر قوانین داخلی بسیاری از کشورهای نیز، حداکثری برای میزان مسئولیت بهره‌بردار پیش‌بینی شده ولی در معدودی از کشورها از جمله اتریش، آلمان، ژاپن و سوییس از پذیرش اصل فوق‌الذکر امتناع نموده‌اند.^{۷۰}

^{۶۶}- et Jourdain, ۱۹۹۸, *Traité de Droit Civil. Les Conditions de la responsabilité*, ۲^e éd., Paris, librairie générale Viney- de droit et de jurisprudences, P. ۲۱۹.

^{۶۷}- <http://www.senat.fr/rap/1۰۲-۰۰۴/1۰۲-۰۰۴۰.html>: la limitation de la responsabilité de l'exploitant en montant, par la définition d'un plafond d'indemnisation, et en durée, les actions en réparation devant être intentées dans un délai de ۱۰ ans après l'accident.

^{۶۸}- Foyouzi, Reza, ۱۹۶۳, *Thèse pour le Doctorat en Droit: Energie Nucléaire et droit de la mer*, Bruxelles, Université de Paris Faculté de Droit et Des sciences Economiques, Page: ۲۳۶.

^{۶۹}- Julia A. Schwartz, "International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl", *Journal of International Nuclear Law in the post- Chernobyl Period*, ۲۰۰۶, No ۱, P. ۴۰.

^{۷۰}- Carlton Stoiber, Alec Baer, Norbert Pelzer & Wolfram Tonhauser, (۲۰۰۳), *Handbook on Nuclear Law*, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, P. ۱۱۲.

به موازات ارفاقی که تدوین کنندگان کنوانسیون‌های مزبور نسبت به میزان مسئولیت بهره بردار قایل شده‌اند، الزامی را بر وی تحمیل نموده‌اند که بر مبنای آن متصدی (بهره بردار) می‌بایست مسئولیت خود در جبران خسارت هسته‌ای را به میزان یا نوع یا تحت شرایطی که دولت محل استقرار تاسیسات اتمی مشخص می‌کند، بیمه نموده یا به ارایه سایر تضمینات مالی مبادرت ورزد.^{۷۱} در غیراین صورت مقامات مزبور از صدور مجوز مربوطه امتناع می‌نمایند. البته حتی الامکان باید میان مبلغ بیمه و میزان مسئولیت بهره بردار، تناسب وجود داشته باشد. این امر که از آن تحت عنوان «اصل تناسب مسئولیت و پوشش بیمه^{۷۲}» یاد می‌شود، یکی از ارکان مورد توافق حقوق مسئولیت اتمی در سطح بین المللی است که واجد فواید انکارناپذیر می‌باشد. زیرا از یک سو اطمینان می‌دهد که ضروریان وارد به اشخاص ثالث مشمول پوشش بیمه می‌گردد. از سوی دیگر، از بهره بردار در برابر دعاوی جبران خسارت حمایت می‌کند و به نام برده اطمینان می‌دهد که اعتبار مالی لازم جهت جبران خسارات هسته‌ای را در اختیار دارد و تبدیل دارایی‌اش به وجوه نقد، ضرورت ندارد.^{۷۳} لیکن نظر به این که فراهم نمودن بیمه یا پوشش مالی نامحدود مقدور نیست و ظرفیت بیمه هموار می‌بایست محدود باشد، در فرضی که مسئولیت بهره بردار نامحدود است نمی‌توان بیمه نامحدودی را تامین نمود. لذا اعمال اصل تناسب مسئولیت و پوشش مالی، کارایی خود را از دست می‌دهد. بدین جهت کنوانسیون‌های بین المللی در چنین شرایطی، بهره بردار را ملزم به تهیه تضمینات مالی به مقدار حداقل میزان مسئولیت که بر طبق کنوانسیون وین ۳۰۰ میلیون SDR^{۷۴} و بر مبنای اصلاحات کنوانسیون پاریس ۷۰۰ میلیون یورو می‌باشد، می‌نمایند.^{۷۵}

با عنایت به محدودیت میزان مسئولیت بهره بردار تا سقف معین^{۷۶} و با توجه به عدم امکان فراهم نمودن پوشش بیمه نامحدود، این پرسش به ذهن متبادر می‌گردد که تکلیف قربانیان حوادث هسته‌ای نسبت به خسارات مازاد بر میزان مسئولیت بهره بردار و تضمینات مالی وی، چیست؟

پاسخ به پرسش فوق مستلزم تحلیل اصول حاکم بر اسناد بین المللی مسئولیت هسته‌ای است که از جمله این اصول «اصل مداخله دولت در جبران خسارت^{۷۷}» می‌باشد که مورد پذیرش و تایید کلیه کنوانسیون‌های مذکور، واقع شده است.

^{۷۱}- P.C Article ۱۰(a), V.C Article VII(۱): "To cover the liability under this Convention, the operator shall be required to have and maintain insurance or other financial security of the amount established pursuant to Article ۷ and of such type and terms as the Competent Public authority shall specify."

^{۷۲}- Congruence of liability and Coverage Principle.

^{۷۳}- Norbert Pelzer (۲۰۰۷). "International pooling of Operator's Funds: an Option to Increase the Amount of Financial Security to Cover Nuclear Liability", *Journal of Nuclear Law Bulletin*, No. ۷۹, P. ۳۸.

۱- SDRs (علامت اختصاری «Special Drawing Rights» حق برداشت ویژه) است که واحد پول رایج نیست بلکه یک واحد حسابداری است که توسط صندوق بین المللی پول ایجاد شده است

^{۷۴}- Stoiber Carlton, Baer Alec, Pelzer Norbert & Tonhauser Wolfram, (۲۰۰۳), *Handbook on Nuclear Law*, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency, P. ۱۱۴.

^{۷۵}- Viney. (۱۹۸۸). *Traité de Droit Civil. Les obligations. La responsabilité*. ۱ é.éd. Paris : librairie générale de droit et de jurisprudence, P. ۴۱۳.

^{۷۶}- State Intervention Principle.

بند ۱ ماده‌ی ۷ کنوانسیون وین^{۷۸} ناظر بر فرضی است که پوشش بیمه یا تضمینات مالی بهره بردار به دلایلی نظیر ورشکستگی وی، غیرقابل دسترس باشد. لذا تدوین کنندگان کنوانسیون‌های بین‌المللی اصل مداخله‌ی دولت را به عنوان راهکار فرض فوق مطرح نموده‌اند که در حقوق داخلی برخی از کشورها مانند فرانسه هم می‌توان دید.^{۷۹} این در حالی است که کنوانسیون پاریس تا پیش از اصلاحات صورت گرفته نسبت به چنین فرضی مسکوت بود. به تبع پروتکل‌های الحاقی که در سال‌های ۱۹۶۴، ۱۹۸۲، ۲۰۰۴ به منظور اصلاح کنوانسیون پاریس تدوین شده‌اند، قید مزبور به مفاد کنوانسیون نام برده افزوده شد (بند ۳ ماده ۱۰) لذا بر مبنای کنوانسیون پاریس^{۸۰} چنان چه پوشش بیمه بهره بردار یا تضمینات مالی وی جهت تامین مبالغ اشاره شده در بند ۱ ماده‌ی ۷ کنوانسیون پاریس (حداقل آن ۷۰۰ میلیون یورو می‌باشد)، غیرکافی یا غیرقابل دسترس باشد، تعهد به پرداخت و جبران خسارت‌های اتمی به دولت محل استقرار تاسیسات هسته‌ای تحمیل می‌گردد. مثالی که در این مورد قابل طرح است ناظر بر فرضی است که یک تاسیسات اتمی واحد، دوبار در طول یک سال، صحنه حادثه اتمی شود که از جمله مواردی است که می‌توان اصل مداخله‌ی دولت یا تضمین دولت را نسبت به آن اعمال نمود. زیرا مبالغ ارایه شده از ناحیه بیمه گر، حداقل ۷۰۰ میلیون یورو در سال برای هر حادثه هسته‌ای نیست بلکه فقط ۷۰۰ میلیون یورو هر سال توسط حق بیمه، پوشش داده می‌شود. به عبارت دیگر، بیمه‌گر صرفاً نسبت به جبران خسارات حاصل از یک حادثه اتمی اقدام می‌نماید و نسبت به ترمیم و تدارک زیان‌های ناشی از حادثه اتمی دیگر، دولت مقر تاسیسات وارد عمل می‌شود. بدین علت است که اعضای کنوانسیون‌های بین‌المللی خواستار درج شرطی در مفاد کنوانسیون‌های مزبور هستند که بر مبنای آن از موارد مداخله‌ی دولت کاسته شود.^{۸۱}

بنابر توضیحات فوق، نسبت به خسارات مازاد بر میزان قابل پرداخت به قربانیان از ناحیه بهره بردار، دولت مستقیماً مداخله نموده و به جبران خسارات مذکور مبادرت می‌ورزد. این تعهد از این حیث قابل توجیه است که دولت در راستای تحقق رشد و شکوفایی کشور اقدام به صدور مجوز جهت فعالیت‌های ذاتاً خطرناک نموده است که به موازات انتفاع از این قسم فعالیت‌ها می‌بایست خسارت حاصل از آنها را نیز ترمیم نماید.^{۸۲}

^{۷۸}- V.C Article VII(۱): "...The Installation State shall ensure the payment of Claims for compensation for nuclear damage which have been established against the operator by providing the necessary funds to the extent that the yield of insurance or other financial security is inadequate to satisfy such claims, but not in excess of the limit, if any, established pursuant to Article V."

^{۷۹}- Viney. (۱۹۸۸). *Traité de Droit Civil. Les obligations. La responsabilité.* ۱ é.éd. Paris: librairie générale de droit et de jurisprudence, P. ۴۲۲.

^{۸۰}- P.C Article ۱۰(c): "The Contracting Party within whose territory the nuclear installation of the liable operator is situated shall ensure the payment of claims for compensation for nuclear damage which have been established against the operator by providing the necessary funds to the extent that the insurance or other financial security is not available or sufficient to satisfy such claims, up to an amount not less than the amount referred to in Article ۷(a) or Article ۲۱(c)."

^{۸۱}- Dussart Desart, (۲۰۰۵). "The Reform of the Paris Convention on Third Party Liability in the field of Nuclear Energy and of the Brussels Supplementary Convention an Overview of the Main Features of the Modernization of the Two Convention", *Journal of Nuclear Law Bulletin*, No. ۷۵, P. ۲۰.

گفتار دوم: شناسایی مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای بر مبنای نظام حقوقی ایران

با توجه به این که خسارت ناشی از حوادث اتمی اصولاً به سبب عمل یک شخص انسانی است و با توجه به فقدان نصوص خاص قانونی در ارتباط با مسئولیت مدنی هسته‌ای در نظام حقوقی ایران، مسئولیت بهره بردار را باید در قالب مسئولیت کارفرما ناشی از عمل کارگر یا مسئولیت دولت ناشی از عمل کارمند مطرح نمود.

بند اول: تعیین مسئول در حوادث هسته‌ای بر مبنای مسئولیت مدنی کارفرما

اصل بر شخصی بودن مسئولیت است لیکن در مواردی مسئولیت ناشی از فعل غیر مطرح شده است مانند مسئولیت کارفرما نسبت به افعال کارگران^{۸۳} ماده ۱۲ ق.م.م مقرر داشته: «کارفرمایانی که مشمول قانون کار هستند، مسئول جبران خساراتی می‌باشند که از طرف کارکنان اداری و یا کارگران آنان در حین انجام کاریا به مناسبت آن وارد شده است مگر این که محرز شود که اگر تمام احتیاط‌هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاب می‌نموده، به عمل می‌آوردند بازهم جلوگیری از ورود زیان مقدور نمی‌بود کارفرما می‌تواند به وارد کننده خسارت در صورتی که مطابق قانون مسئول شناخته شود مراجعه نماید».

۲- نجادعلی، الماسی، مرضیه، افضلی مهر (۱۳۸۷). "قانون حاکم بر الزامات خاص غیر قراردادی"، مجله نامه مفید، شهریور، شماره ۶۷ (نامه حقوقی)، ص ۷.

۱- مسئولیت بهره بردار بر مبنای مسئولیت مدنی کارفرما

در ماده ۱۲ ق.م.م.ا اولاً باید ورود ضرر از ناحیه کارکنان یا کارگران کارگاه مربوطه باشد^{۸۴} و دوم اینکه ورود ضرر بایستی هنگام کار یا به مناسبت آن باشد.^{۸۵} بنابراین با حاکمیت ماده ۱۲ بر روابط بهره بردار تاسیسات اتمی به صرف ورود خسارت از ناحیه کارکنان تاسیسات مربوطه در حین کار یا به مناسبت انجام کار، مسئولیت بهره بردار، محقق می‌گردد.

۲- مبنای مسئولیت مدنی کارفرما نسبت به فعل کارگر

اندیشه‌ی مسئولیت ارباب نسبت به عمل خادمین ریشه در روابط تجاری کشورم دارد. رومیان معتقد بودند که کارگران مهمان‌سرا از ناحیه صاحبان آن انتخاب می‌گردند و در صورت ارتکاب تقصیر از ناحیه‌ی مستخدم نسبت به اموال مسافر، ارباب که در انتخاب کارگر دقت ننموده بایست مسئول باشد. در فرانسه «پوتیه»^{۸۶} با اقتباس از «گائوس»^{۸۷} حقوقدان رومی، تقصیر ناشی از سوء انتخاب کارگر را به عنوان مبنای حقوقی مسئولیت کارفرما پذیرفت.^{۸۸} با این مقدمه در ماده ۱۲ ق.م.م.ا فرض بر این است که کارفرما در گزینش کارگر احتیاط ننموده است.^{۸۹} یا مرتکب تقصیر در مراقبت و نظارت بر اعمال کارگران خود شده است^{۹۰} برخی نیز مبنای ماده را «نظریه ایجاد خطر در برابر انتفاع»^{۹۱} و برخی قایم مقامی کارگر نسبت به کارفرمای دانند.^{۹۲} و به نظر برخی مبنای ماده نظریه «تضمین حق» یا «گاراتی» است.^{۹۳}

آن چه مسلم است این است که اندیشه معاف نمودن زیان دیده از اثبات تقصیر در همه این مبانی به چشم می‌خورد. نمونه این چنین معافیتی را در قانون ۹ آوریل ۱۸۹۸ فرانسه در مورد حوادث ناشی از کار می‌توان دید.^{۹۴}

صرف نظر از مبانی فوق به نظر می‌رسد چنان چه مسئولیت بهره بردار به جبران زیان‌های ناشی از فعالیت‌های کارکنان تاسیسات اتمی را، تابع مفاد مندرج در ماده ۱۲ ق.م.م.ا قرار دهیم، بهره بردار می‌تواند با اثبات اینکه معیارهای ایمنی و اقدامات احتیاطی لازم را لحاظ نموده است از مسئولیت معاف گردد و این امر

۱- ناصر، کاتوزیان، (۱۳۸۶). حقوق مدنی (الزامات خارج از قرارداد: ضمان قهری)، جلد ۱، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ص ۵۴۰.

۲- میشل، لوراسا، (۱۳۷۵)، مسئولیت مدنی، ترجمه محمداشتی، تهران، نشر حقوقدان، ص ۷۷.

۸۶- Pothier

۸۷- Gaius

۵- محمد، خزائلی، (۱۳۳۹) ۰ مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از کارگر، تهران: انتشارات موسوی، ص ۳۴.

۶- ناصر، کاتوزیان، همان، ص ۵۳۷. حسن، ره پیک، (۱۳۸۸)، حقوق مسئولیت مدنی و جبران‌ها، تهران: انتشارات خرسندی، ص ۳۸.

۷- بهنام، علی. (۱۳۸۵). «مبانی مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از عمل کارگر»، نشریه حقوق گواه، بهار و تابستان، شماره ۷، ص ۱۵.

۱- ایرج، بابایی، (۱۳۸۰). «مبنای مسئولیت کارفرمایان در ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، پاییز و زمستان، شماره ۵، ص ۱۹.

۲- مهرباب، داراب پور، (۱۳۸۷)، مسئولیت‌های خارج از قرارداد، پرداخت خسارت، استرداد عین و امتیازات، تهران، انتشارات مجد، ص ۱۸۴.

۹۳- Starck, (۱۹۷۶). Droit Civil. Paris. Obligations Paris, Librairies Techniques, ۱^é. éd, P. ۳۴.

۹۴- Viney. (۱۹۹۵). Traité de Droit Civil. Introduction a la responsabilité. ۲^é. éd. Paris : Librairie générale de droit et de jurisprudence, Page: ۲۹. Alex, Weill. Francois, Terré. (۱۹۷۵). Droit. Civil. Les obligations, ۲^é. éd, Précis Dalloz, P. ۶۴۸.

در تعارض با مبنای پذیرفته شده در حقوق هسته‌ای و کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای است. زیرا امروزه «نظریه خطر» یا «مسئولیت عینی» به عنوان مبنای مسئولیت بهره‌بردار مورد پذیرش واقع شده است^{۹۵} که به موجب آن تقصیر از مبنای این نظریه خارج می‌باشد. لذا اثبات عدم تقصیر یا رعایت احتیاطات لازم تاثیری در مسئولیت ندارد.^{۹۶} لذا اگر چه مسئولیت مدنی کلاسیک مبتنی بر تئوری تقصیر است ولی در مسئولیت مدنی اتمی از اصل نامبرده منحرف شده و اصل مسئولیت محض را پذیرفته‌اند.^{۹۷} و این امر موید عدم کارایی ماده‌ی ۱۲ق.م.م. در باب جبران خسارت ناشی از حوادث هسته‌ای می‌باشد.

بند دوم: تعیین مسئول در حوادث هسته‌ای بر مبنای مسئولیت مدنی دولت

ماده‌ی ۱۱ق.م.م. مقرر می‌دارد: «کارمندان دولت و شهرداری‌ها و موسسات وابسته به آنها که به مناسبت انجام وظیفه عملاً یا در نتیجه‌ی بی‌احتیاطی خساراتی به اشخاص وارد نمایند شخصاً مسئول جبران خسارات وارده می‌باشند ولی هرگاه خسارت وارده مستند به عمل آنان نبوده و مربوط به نقص وسایل ادارات و موسسات مزبور باشد در این صورت جبران خسارت بر عهده‌ی اداره‌ی موسسه‌ی مربوطه است ولی در مورد اعمال حاکمیت دولت هرگاه اقداماتی که برحسب ضرورت برای تامین منافع اجتماعی طبق قانون به عمل آید موجب ضرر دیگری شود دولت مجبور به پرداخت خسارت نخواهد بود.»

با عنایت به فقدان قانون مسئولیت مدنی اتمی در ایران و ضرورت توسل به قواعد عمومی مسئولیت مدنی، در مقام بیان مسئولیت دولت نسبت به جبران خسارت هسته‌ای وارد بر اشخاص ثالث، تحلیل ماده مذکور متمرکز خواهد بود.

۱- قلمرو مسئولیت دولت و کارمندان

مطابق قسمت اول ماده‌ی ۱۱ق.م.م. کارمندان دولت و شهرداری‌ها و موسسات وابسته به آنها اگر در حین انجام وظیفه یا به مناسبت آن، به عمد یا در نتیجه‌ی بی‌احتیاطی خسارتی به اشخاص وارد کنند، شخصاً مسئول جبران خسارت می‌باشند.^{۹۸} فعالیت‌های اتمی تاسیسات مستقر در ایران در اختیار دولت می‌باشد و لذا چنان چه در نتیجه‌ی تصمیم‌گیری یا عملکرد کارمندان سازمان انرژی اتمی یا به مناسبت انجام وظیفه، خسارتی به اشخاص ثالث تحمیل گردد، افراد نام برده شخصاً مسئول جبران خسارت وارده بوده و دولت هیچ‌گونه

^{۹۵}- Viney.(۱۹۹۵).Traité de Droit Civil. Introduction a la responsabilité. ۲é.éd. Paris : librairie générale de droit et de jurisprudence, P. ۳۰.

^{۹۶}- Pie 'rard -Paul, (۱۹۶۳). "Civile Energie atomique et droit Compare". Center Interuniversitaire de droit Compare'. Volume ۱۵, P. ۳۸.

^{۹۷}- Radetzki, Marcus.(۱۹۹۹)."Limitation of Third Party Nuclear Liability: Causes, Implications and Future Possibilities", Journal of Nuclear Law Bulletin, No.۶۳, P.۱۰.

۲- مجید، غمامی، ۱۳۷۶، مسئولیت مدنی دولت نسبت به اعمال کارکنان خود، چاپ اول، تهران، انتشارات نشر دادگستر، ص ۶۸.

مسئولیتی در قبال عملکرد آنان نخواهد داشت مگر در صورتی که خسارت وارده ناشی از نقص وسایل اداره یا سازمان مربوطه باشد که در این صورت دولت مسئول می‌باشد.^{۹۹}

۲- تحدید مسئولیت مدنی دولت

در ماده‌ی ۱۱۱.م.م.د دولت صرفاً در مقام «اعمال تصدی» ضامن است نه اعمال حاکمیت.^{۱۰۰} بنابراین اگر انجام فعالیت‌های هسته‌ای از مصادیق اعمال تصدی باشد، در صورت نقص وسایل اداره دولت خسارت را جبران می‌کند لیکن چنانچه این قسم فعالیت‌ها از مصادیق اعمال حاکمیت باشد دولت از جبران خسارات معاف می‌گردد و خسارات اتمی را بدون جبران باقی می‌گذارد لذا در خصوص اعمال حاکمیت می‌بایست تدبیر جدیدی اندیشید که در لایحه جدید مسئولیت مدنی موسسات عمومی که هنوز به تصویب نهایی نرسیده این مشکل حل شده است. بدین نحو که در ماده‌ی ۱ لایحه^{۱۰۱}، اصل مسولیت همه بخش‌های حکومتی و به عبارت دیگر، مسولیت دولت در مفهوم موسع آن مورد توجه قرار گرفته است و اصطلاح "موسسه‌ی عمومی" به همین منظور جایگزین اصطلاح "دولت" شده است. لیکن می‌بایست میان دوفرض قایل به تفکیک شد: چنانچه خسارات وارده ناشی از تقصیرهای غیر عمدی مستخدمان و کارکنان موسسات عمومی باشد، مسولیت جبران خسارات ناشی از تقصیرهای غیر عمدی بر عهده‌ی موسسات عمومی گذاشته شده است و زیان دیده بایستی مستقیماً به آن‌ها مراجعه کند و چنانچه مستخدمان و کارکنان موسسات مزبور بدون مجوز قانونی در حین انجام وظیفه و یا به مناسبت آن عمداً سبب خسارت دیگری شوند بر مبنای ماده‌ی ۲ لایحه‌ی مسولیت مدنی موسسات عمومی^{۱۰۲} زیان دیده می‌تواند با توجه به وضعیت مالی کارمند یا بودجه تخصیص داده شده از سوی موسسات عمومی برای جبران خسارات ناشی از مسولیت مدنی علیه مستخدم خاطی و یا موسسه‌ی عمومی طرح دعوا کند لیکن بر خلاف حکم ماده‌ی ۱ چنانچه موسسه‌ی عمومی خسارت را جبران کند مکلف است به مستخدم مقصر رجوع کند.^{۱۰۳}

نتیجه

۱- ناصر، کاتوزیان، پیشین، ص ۵۶۷.

۲- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. (۱۳۸۳). حقوق اداری، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، ص ۳۹۰.

۳- "کلیه‌ی وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، موسسات و شرکت‌های دولتی، موسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، نیروهای مسلح و قوه‌ی قضاییه، کلیه‌ی دستگاه‌ها، شرکت‌ها و نهادهایی که به نحوی از انحاء از بودجه‌ی عمومی استفاده می‌کنند و کلیه‌ی دستگاه‌هایی که شمول قوانین و مقررات عمومی نسبت به آنها مستلزم ذکر یا تصریح نام است و در این قانون «موسسات عمومی» خوانده می‌شوند، مسوول جبران خسارت مادی، معنوی و بدنی هستند که مستخدمان و کارکنان آنها در نتیجه بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی، عدم مهارت یا عدم رعایت غیر عمدی قوانین، مقررات یا نظامات مربوط، در حین انجام وظیفه یا به مناسبت آن به اشخاص حقیقی یا حقوقی حقوق خصوصی وارد می‌آورند"

۱- "چنانچه مستخدمان و کارکنان مشمول ماده‌ی (۱) این قانون، بدون مجوز قانونی در حین انجام وظیفه و یا به مناسبت آن عمداً سبب خسارت دیگری شوند متضامناً با موسسه‌ی عمومی که آنان را استخدام کرده یا به عنوان مامور پذیرفته است، مسوول جبران خسارت خواهند بود چنانچه زیان دیده ابتدائاً به موسسه‌ی عمومی مراجعه کند موسسه نیز پس از جبران خسارت باید به مستخدم یا کارمند رجوع کند"

تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای تلاشی در راستای استقرار نظام متحدالشکل مسئولیت مدنی اتمی، می‌باشد. به منظور تحقق این هدف تدوین کنندگان کنوانسیون‌های مذکور به معرفی اصول خاصی جهت شناسایی مسئول جبران خسارات هسته‌ای و چگونگی جبران آنها مبادرت ورزیده‌اند.

مهم‌ترین این اصول عبارتند از اصل مسئولیت محض که از یک سو زیان دیدگان حوادث اتمی را از اثبات تقصیر بهره‌بردار تاسیسات هسته‌ای معاف می‌دارد. از سوی دیگر بهره‌بردار را حتی با اثبات تقصیر شخص ثالث و یا اثبات رعایت حداکثر احتیاط‌ها و استانداردهای ایمنی به عنوان مسئول تدارک زیان‌های اتمی معرفی می‌نماید و دیگری، اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار است که با هدایت (کانالیزه) نمودن مسئولیت به سمت بهره‌بردار، قربانیان احتمالی حوادث اتمی را از پیچیدگی و دشواری‌های مربوط به تشخیص خواننده دعوی غرامت، رها می‌سازد. به موارد فوق می‌بایست اصل مداخله‌ی دولت در جبران خسارت هسته‌ای را نیز افزود. زیرا کنوانسیون‌های مسئولیت اتمی صراحتاً تضمین می‌نمایند که دولت نمی‌تواند با ادعای این که به تولید انرژی اتمی و رادیو ایزوتوپ‌های پزشکی یا انجام تحقیقات علمی در نیروگاه‌های هسته‌ای یا راکتورهای تحقیقاتی می‌پردازد، از مسئولیت به ترمیم زیان‌ها، مصون گردد بلکه در صورت تجاوز میزان خسارات ناشی از حادثه‌ی هسته‌ای از میزان پوشش بیمه بهره‌بردار، دولت ملزم به جبران میزان مازاد بر مسئولیت بهره‌بردار می‌باشد.

در حالی که به دلیل سکوت قانون‌گذار ایران در خصوص مسئولیت مدنی هسته‌ای و عدم الحاق دولت ایران به کنوانسیون‌های فوق‌الذکر، شناسایی مسئول تدارک زیان‌های اتمی به قواعد مسئولیت مدنی احاله داده شده است که بر مبنای آنها چنانچه فعالیت‌های صلح آمیز اتمی را در زمره اعمال تصدی دولت قرار دهیم مشمول حکم مندرج در ماده‌ی ۱۲ ق.م.م می‌گردد لیکن نظر به این که در ماده مزبور مسئولیت مبتنی بر تئوری فرض تقصیر است لذا در صورت اجرای حکم ماده‌ی ۱۲ نسبت به زیان دیدگان حوادث اتمی، بهره‌بردار (دولت) با اثبات این که احتیاط‌های مقتضی را بعمل آورده و یا اگر احتیاط‌های لازم را به عمل می‌آورد باز هم جلوگیری از ایراد خسارت مقدور نمی‌بود، از مسئولیت معاف می‌گردد و قربانیان حادثه هسته‌ای را با اعسار کارگران و کارکنان تاسیسات اتمی مواجه می‌سازد.

حال چنانچه این قسم فعالیت‌ها را از مصادیق اعمال حاکمیت دولت تلقی نماییم، مشمول حکم مندرج در قسمت اخیر ماده‌ی ۱۱ ق.م.م می‌گردد که دولت را مجاز می‌دارد با تکیه بر ضرورت انجام فعالیت‌های صلح آمیز اتمی در جهت تامین منابع عمومی، از تدارک و ترمیم خسارات هسته‌ای معاف گردد و این امر در تعارض با قاعده‌ی «لاضرر و لا ضرر فی الاسلام» است. توضیح این که در ماده‌ی ۱۱ قانون مسئولیت مدنی به تقلید از یک نظریه موجود در قرن ۱۹ در مورد مسئولیت مدنی دولت بین اعمال تصدی و اعمال حاکمیتی قایل به تفکیک شده است. بر مبنای این نظریه دولت‌ها در خساراتی که به سبب اعمال حاکمیتی وارد می‌آورند معاف از مسولیت و فقط نسبت به خسارات ناشی از اعمال تصدی، مسول جبران خسارات وارده می‌باشند و ماده‌ی ۱۱ قانون مسئولیت مدنی ایران دقیقاً منعکس کننده‌ی این نظریه است. در نتیجه اگر اعمال مربوط به انرژی هسته‌ای از نوع اعمال حاکمیتی باشد بدیهی است که با ماده‌ی ۱۱ قانون مسئولیت مدنی امکان اخذ جبران خسارت از دولت نیست.

لذا ضروری است دولت ایران نیز همچون سایر دولت‌ها به موازات گام نهادن در مسیر به کارگیری فناوری هسته‌ای، در راه تدوین مقررات خاص جهت پوشش مسئولیت مدنی اتمی، قدم بردارد.

منابع

الف - منابع فارسی

اول - کتب

- ۱- اسکینی، ربیعا، ۱۳۷۱، مباحثی از حقوق تجارت بین الملل، چاپ اول، تهران، نشر دانش آموز.
- ۲- ژوردن، پاتریس، ۱۳۸۲، اصول مسئولیت مدنی همراه با آرای دیوان عالی کشور فرانسه، ترجمه مجید ادیب، چاپ دوم، تهران، نشر میزان.
- ۳- خزائلی، محمد، ۱۳۳۹، مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از کارگر، چاپ اول، تهران، انتشارات موسوی.
- ۴- داراب پور، مهرباب، ۱۳۸۷، مسئولیت‌های خارج از قرارداد، پرداخت خسارت، استرداد عین و امتیازات، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد.
- ۵- ره پیک، حسن، ۱۳۸۸، حقوق مسئولیت مدنی و جبران‌ها، چاپ دوم، تهران، انتشارات خرسندی.
- ۶- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، ۱۳۸۳، حقوق اداری، چاپ نهم، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها.
- ۷- غمامی، مجید، ۱۳۷۶، مسئولیت مدنی دولت نسبت به اعمال کارکنان خود، چاپ اول، تهران، انتشارات نشر دادگستر.
- ۸- فیوضی، رضا، ۱۳۷۹، حقوق بین الملل. مسئولیت بین المللی و نظریه حمایت اتباع، جلد اول، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۹- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۶، حقوق مدنی (الزامات خارج از قرارداد: ضمان قهری)، جلد ۱، چاپ هفتم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۰- لورراسا، میشل، ۱۳۷۵، مسئولیت مدنی، ترجمه محمد اشتری، چاپ هفتم، تهران، نشر حقوقدان.
- ۱۱- <http://dadkhahi.blogspot.com> (لزوم اصلاح قانون مسولیت مدنی قسمت دوم)

دوم - مقالات

- ۱۲- الماسی، نجادعلی، افضلی مهر، مرضیه، "قانون حاکم بر الزامات خاص غیر قراردادی"، مجله نامه مفید، ۱۳۸۷، شماره ۶۷ (نامه حقوقی).
- ۱۳- بابایی، ایرج، "مبنای مسئولیت کارفرمایان در ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی"، مجله پژوهش حقوق و سیاست، ۱۳۸۰، شماره ۳۸.
- ۱۴- بهنام، علی، "مبنای مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از عمل کارگر"، نشریه حقوق گواه، ۱۳۸۵، شماره: ۶۷.
- ۱۵- جعفری، فیض الله، "حوادث اتمی و اصول مسئولیت مدنی"، مجله پژوهش‌های حقوقی، ۱۳۸۷، شماره ۱۳.
- ۱۶- محقق منتظری، لیلا، "مسئولیت مدنی خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در معاهدات بین‌المللی و مقررات داخلی دولت‌ها"، ماهنامه حقوق دادرسی، ۱۳۸۳، شماره ۴۶.

(ب) منابع انگلیسی

١٧. A.Schwartz, Julia , "International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl", Journal of International Nuclear Law in the post-Chernobyl Period, ٢٠٠٦, No١: ٣٧-٧٢.
١٨. Dussart Desart, " The Reform of the Paris Convention on Third Party Liability in the field of Nuclear Energy and of the Brussels Supplementary Convention an Overview of the Main Features of the Modernization of the Two Convention", Journal of Nuclear Law Bulletin, ٢٠٠٥, No.٧٥:٧-٣٣.
١٩. Fayette, Louise, "Towards a New Regime of State Responsibility for Nuclear activities", Journal of Nuclear Law Bulletin, ١٩٩٢, No.٥٠:٧-٣٦.
٢٠. Gehring, Thomas, JachTenfuch, Markus, "Liability for Transboundary Environmental Damage Towards a General Liability Regime" ,European Journal of International, ١٩٩٣, No.٤:٩٢-١٠٠.
٢١. Lamm,Vanda, "The Protocol Amending the Vienna Convention", Journal of Nuclear Law Bulletin. ١٩٩٨, No.٤١:٧-٢٤.
٢٢. Mcrae, Ben, "The Compensation Convention: Path to a Global Regime for Dealing with legal Liability and Compensation for Nuclear Damage", Journal of Nuclear Law Bulletin, ١٩٩٨, No.٤١:١٧-٣٥.
٢٣. Mcrae, Ben, "The Convention Supplementary Compensation for Nuclear Damage: Catalyst for a Global Nuclear Liability Regime", Journal of Nuclear Law Bulletin, ٢٠٠٧, No.٧٩:٢٥-٣٨.
٢٤. Pelzer, Norbert, " International pooling of Operator's Funds: an Option to Increase the Amount of Financial Security to Cover Nuclear Liability", Journal of Nuclear Law Bulletin, ٢٠٠٧, No.٧٩:٣٧-٥٥.
٢٥. Radetzki, Marcus, "Limitation of Third Party Nuclear Liability: Causes, Implications and future possibilities", Journal of Nuclear Law Bulletin, ١٩٩٩, No.٤٣:٧-٢٤.
٢٦. Stoiber Carlton, Baer Alec, Pelzer Norbert & Tonhauser Wolfram, ٢٠٠٣, Handbook on Nuclear Law, First Edition, Vienna, International Atomic Energy Agency.

(ج) منابع فرانسوی

اول: کتب

- ٢٧- Colin Ambroise, Capitant Henri, ١٩٣٥, (H)Cours élémentaire de Droit Civil Français. ٨é. Ed , T.٢, Dalloz.
- ٢٨- Foyouzi, Reza, ١٩٦٣, Thèse pour le Doctorat en Droit: Energie Nucléaire et droit de la mer, Bruxelles, Université de Paris Faculté de Droit et Des sciences Economiques.
- ٢٩- Mazeaud, ١٩٧٨, Leçons de Droit Civil. Obligations, ٩é.éd, T٢, Paris, Monntchrestien.
- ٣٠- Pie 'rard–Paul, "Civile Energie atomique et droit Compare", center Interuniversitaire de droit Compare', ١٩٦٣, Volume١٥:٤١٩-٤٢١.
- ٣١- Starck, ١٩٧٦, Droit Civil. obligations Paris, Librairies Techniques, ١é.éd,
- ٣٢- Viney-Jourdain, ١٩٩٨, Traité de Droit Civil. Les Conditions de la responsabilité, ٢é.éd, Paris, librairie générale de droit et de jurisprudences.
- ٣٣- Viney, ١٩٩٥, Traité de Droit Civil. Introduction a la responsabilité, ٢é.éd ,Paris, librairie générale de droit et de jurisprudence.
- ٣٤- Viney, ١٩٨٨, Traité de Droit Civil. Les obligations. La responsabilité, ١ é.éd, Paris, librairie générale de droit et de jurisprudence.

۳۵-Weill-Francois, ۱۹۷۵, Droit.Civil.Les obligations, ۲é.éd , Précis Dalloz.

دوم: سایت‌های فرانسه

۳۶- Evaluation Complémentaires Sureté.Rapport de l'autorité de sureté nucléaire. Décembre ۲۰۱۱. <http://www.asn.fr/index.php/Divers/Acces-par-theme/Situations-d-urgence-radiologique/Responsabilite-civile-nucleaire>

۳۷- Wikipédia L'encyclopédie libre. Accident nucléaire. http://fr.wikipedia.org/wiki/Accident_nucleaire

۳۸- Les textes léqaux sur la responsabilité civile de l'exploitant nucléaire en France. <http://www.assuratome.fr/fr/۱۳-la-responsabilite-civile-de-l-exploitant-nucleaire>.

۳۹- <http://www.senat.fr/rap/lwww.senat.fr/rap/l۰۲-۰۰۴/l۰۲-۰۰۴۰>.Sénat session ordinaire de ۲۰۰۲-۲۰۰۳. Les Convantion de Paris et de Vienne sur la responsabilité civile en matière de dommage nucléaire.

۴۰- Wikipédia L'encyclopédie libre. La catastrophe de Tchernobyl est un accident nucléaire qui s'est produit le ۲۶ avril ۱۹۸۶ dans la centrale nucléaire Lénine enukrqine nucléaire de Tchernobyl http://fr.wikipedia.org/wiki/Catastrophe_de_Tchernobyl